

Dr Dorota Habrat
Uniwersytet Rzeszowski
dhabrat@ur.edu.pl

Osoba nieporadna jako pokrzywdzona przestępstwem znęcania się

Abstrakt

W artykule analizie poddano kwestię dotyczącą zakresu szczególnej ochrony osób nieporadnych ze względu na stan psychiczny i fizyczny jako pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się. Celem analizy przedstawionej w artykule było określenie poziomu ochrony osób nieporadnych w związku z nowelizacją kodeksu karnego z dnia 23 marca 2017 r. oraz ocena trafności modyfikacji i kierunku wprowadzonych zmian. Wskazano problemy interpretacyjne związane z pojęciem „osoba nieporadna”. Badaniu podlegał również zakres ochrony osób nieporadnych w kontekście obowiązującej w prawie karnym zasady proporcjonalności. W badaniach podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy obecnie obowiązujący przepis art. 207 k.k. zapewnia dostateczną ochronę osób nieporadnych w sytuacji zaistnienia przestępstwa znęcania się. Artykuł stanowi prawnodogmatyczną analizę problematyki dotyczącej osoby nieporadnej jako ofiary przestępstwa znęcania się.

Abstract

In paper, the issue regarding the scope of special protection against mistreatment of helpless people due to mental and physical state was analyzed. The aim of the research was to determine the level of protection of helpless people in connection with the amendment of the penal code of 23 March 2017 and the assessment of the accuracy of modifications and direction of introduced changes.

The interpretational problems associated with the term “helpless person” were pointed out. The scope of protection of helpless people in the context of the principle of proportionality applicable in criminal law was also subject to research. The research answer the question whether the art. 207 k.k. provides sufficient protection to helpless people in the case of mistreatment. The studies are the legal-dogmatic analysis of the subject of a helpless person as a victim of mistreatment.

1. Wprowadzenie

W tradycyjnym ujęciu prawa karnego pokrzywdzony nie odgrywał decydującej roli. Pierwszoplanowym pokrzywdzonym było społeczeństwo, w szczególności dobra ogólnospołeczne. Taka klasyczna filozofia prawa karnego stawiała faktycznego pokrzywdzonego na dalszym planie. Współczesne prawo karne odchodzi jednak od tego modelu na rzecz zwrócenia uwagi na pokrzywdzonego, co wiąże się z pełniejszym ujęciem w ogólnej definicji przestępstwa istoty odpowiedzialności karnej i interpretacji poszczególnych znamion przestępstw.

Choć zazwyczaj przepisy karne nie uzależniają odpowiedzialności od szczególnych cech osoby pokrzywdzonej, to jednak kodeks karny w niektórych przypadkach zapewnia pokrzywdzonym silniejszą ochronę. Przykładem mogą tutaj być szczególne znamiona dotyczące wieku lub stanu psychicznego czy fizycznego osoby nieporadnej jako pokrzywdzonej. Kodeks karny używa tu przykładowo określenia „osoba nieporadna ze względu na wiek, stan psychiczny lub fizyczny”.

Oczywiste jest, że osoby nieporadne ze względu na stan fizyczny lub psychiczny są ludźmi słabszymi i bardziej podatnymi na procesy wiktyimizacyjne. Z racji swoich cech osoby takie są bardziej predestynowane, aby stać się ofiarami przestępstwa znęcania i mają mniejsze możliwości obrony oraz uruchomienia prawnej ochrony niż inni pokrzywdzeni. W bezpośrednim i powszechnym odbiorze znęcanie kojarzone jest z przemocą fizyczną lub psychiczną, które może polegać m.in. na zadawaniu cierpień fizycznych poprzez bicie, kopanie, duszenie, głodzenie ofiary lub zadawaniu w sposób aktywny lub bierny cierpień psychicznych poprzez lżenie, wyszydzanie, obrażanie, poniżanie czy emocjonalne odrzucenie¹.

¹ Szerzej zob. V. Konarska-Wrzošek, *Przestępstwo znęcania się* [w:] *System Prawa Karnego. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, t. 10, red. J. Warylewski, Warszawa 2012, s. 923; D.J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 3, s. 61; M. Szewczyk, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. II, red. A. Zoll, Warszawa 2013, s. 888; A. Muszyńska, *Przestępstwa przeciwko*

Dostrzegając zatem, że przemoc w sposób szczególny może dotyczyć osoby nieporadne, konieczne jest zwrócenie uwagi na tę grupę pokrzywdzonych. Celem analizy przedstawionej w artykule jest określenie poziomu ochrony osób nieporadnych w związku z nowelizacją kodeksu karnego z dnia 23 marca 2017 r.² oraz ocena trafności modyfikacji i kierunku wprowadzonych zmian. Ponadto odniesiono zakres ochrony osób nieporadnych do obowiązującej w prawie karnym zasady proporcjonalności.

2. Osoba nieporadna – problem interpretacji

W zakresie pojęcia osoby nieporadnej jako pokrzywdzonej przepisy karne posługują się podobnymi określeniami: „osoba nieporadna ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny”, „osoba nieporadna ze względu na jej wiek lub stan zdrowia” oraz „osoba nieporadna ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny”, uzależniając od tego zarówno istnienie pewnych przestępstw, jak i uprawnienia strony w procesie karnym. Ustawodawca nie podaje jednak definicji tego pojęcia, co może wiązać się z różną jego interpretacją. Jak słusznie zauważają A. Barczak-Oplustil oraz M. Małecki³, ustawodawca dla oznaczenia jednakowych pojęć powinien w myśl § 10 Zasad techniki prawodawczej⁴ używać jednakowych określeń.

W literaturze podnosi się, iż osoba nieporadna to taka, która nie potrafi samodzielnie radzić sobie w życiu codziennym⁵. Ta nieporadność może być całkowita lub częściowa i może mieć charakter trwały lub przemijający. Może to być nieporadność z powodu stanu fizycznego (obłożna choroba, niepełnosprawność fizyczna) lub psychicznego (niedorozwój umysłowy, choroba psychiczna)⁶. Można powiedzieć, że osobą nieporadną będzie osoba, która z powodu swych

rodzinie i opiece [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, s. 578–579.

² Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2017 r., poz. 773.

³ Opinia do przedstawionego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich druk nr 846 dostępna jest na stronie internetowej <http://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/36699>.

⁴ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”, Dz.U. z 2016 r., poz. 283, tekst jednolity.

⁵ M. Szwarczyk, *Przestępstwo przeciwko rodzinie i opiece* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2016, s. 599; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 471.

⁶ J. Lachowski, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2016, s. 945.

cech fizycznych lub psychicznych nie ma możliwości samodzielnie decydować o swoim losie lub zmieniać swojego miejsca położenia. Za osobę nieporadną można uznać też osobę, co do której zachodzą podstawy do ubezwłasnowolnienia całkowitego, która nie jest w stanie pokierować swoim postępowaniem wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii (art. 13 k.c.). Przyjmuje się, że osoba taka znajduje się na poziomie rozwoju umysłowego dziecka w wieku poniżej 13 lat⁷.

W niektórych przypadkach do grona osób nieporadnych zaliczyć można również osoby, w stosunku do których zachodzą podstawy do ubezwłasnowolnienia częściowego. Są to osoby pełnoletnie, którym z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, potrzebna jest pomoc do prowadzenia ich spraw, lecz stan ten nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego (art. 16 k.c.). Uznaje się, że osoby takie znajdują się na poziomie rozwoju umysłowego dziecka w wieku powyżej 13 lat⁸.

W procesie wykładni, porównując trzy kodyfikacje prawa karnego, a mianowicie z 1932 r.⁹, 1969 r.¹⁰ oraz z 1997 r.¹¹, można zauważyć, iż wystąpiła zmiana terminologiczna określenia „osoba bezradna” na określenie „osoba nieporadna”. W doktrynie przyjmuje się, iż dotychczasowa interpretacja pojęcia pozostała w art. 207 k.k. z 1997 r. taka sama jak w kodeksie karnym z 1969 r.¹²

Przepis art. 246 kodeksu karnego z 1932 r. przewidywał ochronę osób bezradnych w brzmieniu przepisu „kto znęca się fizycznie lub moralnie nad pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy osobą nieletnią poniżej lat 17 lub bezradną, podlega karze więzienia do lat 5”. Również kodeks karny z 1969 r. w art. 184 k.k. chronił osoby bezradne przed przestępstwem znęcania¹³. Zatem we wspomnianych kodeksach posłużono się pojęciem

⁷ J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Szczytno 2003, s. 58.

⁸ R.A. Stefański, *Przestępstwo porzucenia (art. 187 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 5, s. 43.

⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r. Nr 60, poz. 571.

¹⁰ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94, z późn. zm.

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. z 2016 r., poz. 1137 tekst jednolity z późn. zm.

¹² J. Bryk, *Przestępstwo...*, dz. cyt., s. 58.

¹³ Zgodnie z brzmieniem art. 246 k.k. z 1969 r., kto znęcał się fizycznie lub moralnie nad członkiem swojej rodziny lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą bezradną, podlegał karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5.

bezradności. W znaczeniu słownikowym „bezradny” określany jest jako „nie-mogący sobie poradzić w życiu lub trudnej sytuacji”, ewentualnie „świadczący o niemożności radzenia sobie”¹⁴. Osobę bezradną definiowano w doktrynie również jako bezsilną, słabą lub osłabioną pod względem fizycznym i umysłowym, nie wiążąc z góry stanu bezradności z niemożliwością rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swym postępowaniem¹⁵.

Przyjąc zatem należy, że w kontekście przestępstwa znęcania się fizyczne lub psychiczne ułomności pozwalają postrzegać daną osobę jako opłacalną ofiarę. Osoby nieporadne są celem preferowanym przez przestępców z uwagi na poziom rozwoju lub upośledzeń umysłowych, psychicznych i fizycznych, jak również ze względu na pewną izolację społeczną. Potencjalna ofiara postrzegana jest przez sprawcę jako jednostka słaba fizycznie i psychicznie, niezdolna do właściwego i pełnego rozumienia istoty zdarzenia i adekwatnej obrony. Osoby nieporadne reprezentują zatem typ strukturalny ofiar dysponujących małą władzą i uważane są za osoby słabe społecznie z uwagi na swoją bezradność lub bezbronność.

3. Przestępstwo znęcania się w świetle nowelizacji przepisu art. 207 k.k.

Poruszając problem osób nieporadnych jako pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się, należy przeanalizować zmiany wprowadzone Ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, która weszła w życie 13 lipca 2017 r. Celem tej ustawy, zgodnie z tym, co wskazał projektodawca w uzasadnieniu¹⁶, miało być podwyższenie poziomu ochrony małoletnich, ze szczególnym uwzględnieniem małoletnich poniżej lat 15, a także osób nieporadnych ze względu na swój stan psychiczny lub fizyczny. Ustawa przewiduje zaostrenie odpowiedzialności sprawców przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, przeciwko wolności, przeciwko rodzinie i opiece oraz inne zmiany, które zwiększają karnoprawną ochronę ofiar przestępstw. Jak wskazano w uzasadnieniu, projekt nowelizujący nakierowany jest na ochronę dóbr szczególnie ważnych.

W poprzednio obowiązującym stanie prawnym zachowanie sprawcy polegające na znęcaniu się fizycznym lub psychicznym nad osobą najbliższą lub inną

¹⁴ <http://sjp.pwn.pl/> (dostęp: 8.07.2017).

¹⁵ H. Myśliwiec, *Seksualne wykorzystanie bezradności lub niepovertytalności innej osoby* (art. 198 k.k.), „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2013, z. 2, s. 97.

¹⁶ Uzasadnienie dostępne jest na stronie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=846>.

osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy oraz nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny wyczerpywał znamiona typu podstawowego przestępstwa określonego w art. 207 § 1 k.k., zagrożonego karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. W art. 207 § 2 k.k. ustawodawca posługiwał się znamieniem kwalifikującym w postaci szczególnego okrucieństwa. W takim przypadku sankcją była kara pozbawienia wolności od roku do 10 lat. Z kolei w § 3 typem kwalifikowanym było targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie. Wówczas czyn taki zagrożony był karą pozbawienia wolności od 2 do 12 lat.

Ustawodawca w art. 207 § 1 k.k. wprowadził typ podstawowy kryminalizujący dopuszczenie się czynu polegającego na znęcaniu się fizycznym lub psychicznym nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy. Czyn ten zagrożony jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. W § 1a wprowadzono typ kwalifikowany znęcania się fizycznego lub psychicznego nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, obwarowanego sankcją kary pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. W przypadku gdy znęcanie się połączone jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, czyn taki zagrożony jest karą pozbawienia wolności od roku do 10 lat. Gdy pokrzywdzony w wyniku przestępstwa znęcania się popełni samobójstwo, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 12 lat.

Warto podkreślić, że w ramach przestępstwa znęcania się czyn popełniony wobec osoby nieporadnej ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny stał się typem kwalifikowanym (art. 207 § 1a k.k.), a więc znamiona te, w tym znamię „małoletni”, usunięto z opisu typu podstawowego (art. 207 § 1 k.k.).

Przyjrzyjmy się zatem kwestii małoletniego rozumianego jako osoba nieporadna ze względu na wiek. Wydaje się, że właśnie taka interpretacja przyświecała ustawodawcy w zakresie wprowadzonej zmiany. Należy zauważyć, iż nowelizacja art. 207 k.k. nie była przedmiotem pierwotnej wersji prezydenckiego projektu ustawy złożonego 8 września 2016 r. do Marszałka Sejmu¹⁷. Zmianę tę wprowadzono dopiero w trakcie prac Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian kodyfikacyjnych¹⁸. Uzasadnienie tej zmiany jest dość lakoniczne i sprowadza się do stwierdzenia, że „jeżeli chodzi o art. 207 § 1, to tam mamy osobę nieporadną ze względu na stan psychiczny lub fizyczny oraz osobno małoletniego”. Ustawodawca przyjął koncepcję, że „szczególną ochroną prawnokarną obejmujemy osobę

¹⁷ Druk sejmowy nr 846 dostępny na stronie internetowej: <http://www.sejm.gov.pl/> (dostęp: 8.08.2017 r.).

¹⁸ Sprawozdanie Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian kodyfikacyjnych o przedstawionym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (druk nr 846), s. 6. Sprawozdanie dostępne jest na stronie: <http://orka.sejm.gov.pl/> (dostęp: 8.06.2017).

nieporadną, czyli nie każdego małoletniego, który przykładowo jest karany, wychodzi z zakładu poprawczego i ma 17,5 roku”.

Już na tym etapie uzasadnienia zderzamy się z pewnym paradoksem. Jeśli przyjąć, że każda osoba małoletnia jest w pewnym stopniu nieporadna ze względu na niedojrzałość psychofizyczną wynikającą z wieku, to dlaczego wprowadzono pojęcie, które każdorazowo wymagałoby przeprowadzenia testów oceniających stan fizyczny i emocjonalny. Trudno też znaleźć uzasadnienie na wykluczenie z kręgu osób objętych ochroną nieletnich, którzy, przykładowo, byli w zakładach poprawczych. W wielu przypadkach to właśnie uprzednie znęcanie się nad takimi osobami rodzi w nich agresję i trudności wychowawcze. Skoro więc ustawodawca nie jest w stanie chronić takich osób przed patologią i przemocą na etapie ich rozwoju, to jak wymagać od nich, aby skutecznie poddali się resocjalizacji. W tym względzie wspomniany wyżej zapis w uzasadnieniu zasługuje na dezaprobatę.

Dalej ustawodawca stwierdza przy tym, że „użycie desygnatu «małoletni» rozmija się z tym, co chce osiągnąć i chodzi o to, aby małoletniego zastąpić osobą nieporadną i żeby ochronie podlegała osoba nieporadna, jeżeli chodzi o wiek, który ma wskazywać na tę nieporadność”. Uzasadnia dalej, że „nie każda osoba małoletnia będzie przedmiotem wzmoczonej ochrony karnoprawnej z art. 207 § 1a, tylko taka osoba małoletnia, z której wieku wynika kwestia nieporadności”. W dalszej części uzasadnienie zawiera dość luźną formę, w której ustawodawca wskazuje, że „ten małoletni, mówiąc kolokwialnie, jest we wspólnym worku, w typie podstawowym art. 207 § 1. Nie ma powodu, żeby małoletniego dawać do art. 207 § 1a i po prostu zastąpić to osobą nieporadną, a osoba była nieporadna również ze względu na wiek i nie tylko ze względu na stan psychiczny lub fizyczny. Ten wiek musi gdzieś znaleźć odzwierciedlenie. Jakbyśmy pozostawili tylko stan psychiczny i fizyczny, to nie osiągnęlibyśmy rezultatu w stosunku do osób małoletnich, do dzieci. Taka jest przyczyna zastąpienia małoletniego ze względu na wiek”¹⁹.

Odnosząc się do wprowadzonych zmian należy stwierdzić, że nie budzi wątpliwości, że przestępstwo znęcania się fizycznego lub psychicznego nad inną osobą może wystąpić nie tylko w sferze stosunków rodzinnych, ale w innych miejscach, jak chociażby w szkole. Może wystąpić bez związku z określoną formą organizacji życia społecznego, bez istnienia stosunku zależności, wyłącznie w wyniku wykorzystania przewagi fizycznej albo rozładowania agresji lub czerpania satysfakcji z udręczania drugiego człowieka. Odwołując się do nowego

¹⁹ Kancelaria Sejmu. Biuro Komisji Sejmowych. Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach (nr 29) z dnia 26 stycznia 2017 r., [http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/5A09D914FDE-791EBC12580B9004D9710/\\$file/0150908.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/5A09D914FDE-791EBC12580B9004D9710/$file/0150908.pdf) (dostęp: 13.06.2017).

brzmienia art. 207 k.k., można dojść do wniosku, iż proponowana zmiana nie chroni w sposób dostateczny małoletnich, a wręcz przeciwnie, w niektórych okolicznościach małoletni zostali pozbawieni ochrony przed znęcaniem się fizycznym lub psychicznym. Jako przykład można podać bowiem sytuację, w której sprawca realizuje zachowania odpowiadające czynności wykonawczej opisanej w art. 207 k.k. w stosunku do 13-letniego pokrzywdzonego. Odwołując się do proponowanej zmiany treści art. 207 k.k., a ściślej do § 1a, można dojść do wniosku, iż 13-letni pokrzywdzony, niebędący osobą nieporadną ze względu na wiek (co przykładowo zostanie stwierdzone w wyniku testu psychofizycznego), niepozostającą w stosunku zależności o charakterze prawnym, faktycznym, a nawet emocjonalnym czy psychicznym, nie będzie objęty ochroną na podstawie przepisu art. 207 k.k. Sprawca wyrządzający dolegliwość fizyczną lub psychiczną małoletniemu – nawet wielokrotnie – mającą wszelkie cechy znęcania się – będzie ewentualnie odpowiadał za znacznie drobniejsze przestępstwa.

Należy tutaj z pełnym przekonaniem podkreślić, iż rozwiązanie przyjęte w ustawie nowelizującej nie spełnia zakładanych celów ustawy, a mianowicie nie podwyższa poziomu ochrony małoletnich i nie zapewnia skutecznej, prawno-karnej ochrony przed przestępstwem znęcania się fizycznego lub psychicznego. Małoletni na podstawie obowiązującego wcześniej przepisu art. 207 k.k. korzystali z ochrony karnoprawnej w każdej sytuacji. Zatem w kontekście „nieporadności ze względu na wiek” należy przyjąć, że taka zmiana jest niekorzystna i stwarza trudności interpretacyjne oraz problem ze wskaźnikiem oceny tego rodzaju nieporadności.

4. Ochrona osób nieporadnych w kontekście zasady proporcjonalności

Kolejną kwestią jest odniesienie wprowadzonej nowelizacji art. 207 k.k. do zasady proporcjonalności przewidzianej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Do podstawowych przesłanek testu proporcjonalności zalicza się: przydatność, konieczność, proporcjonalność sensu stricto. W przekonaniu projektodawców regulacje zawarte w nowelizacji służyły ochronie małoletnich (przydatność), realizując cele trudne do osiągnięcia w inny sposób, nie naruszając zasady subsydiarności prawa karnego (konieczność) oraz chroniąc dobra lokowane w hierarchii dóbr prawnych wyżej niż dobra, w które proponowana zmiana może ewentualnie ingerować (proporcjonalność sensu stricto)²⁰.

²⁰ Uzasadnienie dostępne jest na stronie: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=846>.

W tym kontekście jest rzeczą bezsporną, że prawo karne musi stanowić ultima ratio w zwalczaniu zachowań społecznie niepożądanych, jak znęcanie się nad osobą nieporadną²¹. Sięganie do instrumentów prawnokarnych uzasadnione jest wtedy tylko, gdy pożądanego celu nie można osiągnąć w żaden inny sposób. Z punktu widzenia uregulowań zawartych w Konstytucji ustanowiona ochrona osób nieporadnych musi być proporcjonalna, adekwatna do wagi chronionych praw i wolności²². W zakresie prawa karnego związanie ustawodawcy zasadą proporcjonalności występuje na dwóch zasadniczych płaszczyznach: ustanowienia zakazu prawnokarnego oraz decyzji o wyborze określonej sankcji karnej. Są one ze sobą ściśle związane, gdyż decyzja o tym, że określona wartość wymaga prawnokarnej ochrony, oznacza jednocześnie, że zamachy na tę wartość będą zwalczane za pomocą sankcji karnej. Zasada proporcjonalności oznacza jednocześnie zakaz nadmiernej ingerencji państwa, jak również nakaz zapewnienia dostatecznej ochrony wskazanych w niej wartości²³. Przejdźmy zatem do kwestii podniesienia wymiaru kary za typ kwalifikowany przestępstwa z art. 207 k.k. Oczywiście jest, że zasada konieczności sankcji karnej tworzy wymóg uzasadnienia interwencji prawnokarnej. Decyzja o wprowadzeniu zakazu karnego lub zwiększeniu stopnia punitivności systemu karnego musi być postrzegana jako zabieg społeczny, poddany wymogowi dowiedzenia, że inne środki regulacji zachowań potencjalnych przestępców zmierzających do redukcji liczby naruszeń zakazów prawnokarnych nie są podobnie skuteczne lub ze względu na charakter dóbr – właściwe²⁴.

W literaturze zasadnie przyjmuje się, że celowość zaostrożenia odpowiedzialności karnej wymaga szczególnie wnikliwego uzasadnienia, zwłaszcza wtedy, gdy efektem stosowania instrumentów prawnokarnych może być ograniczenie innych sfer wolności wyraźnie gwarantowanych przez konstytucję²⁵. Wskazuje się przy tym, że nie chodzi tu o domaganie się danych o charakterze empirycznym, ale o domaganie się przekonującej argumentacji wyjaśniającej powody interwencji ustawodawcy karnego²⁶. W związku z powyższym nasuwa

²¹ Wyrok TK z dnia 9 października 2001 r. Sygn. akt SK 8/00, szerzej zob. T. Szymański, *Orzecznictwo sądów karnych w Polsce na tle obrazu przestępczości w latach 1997 i 2005* [w:] *Represyjność polskiego prawa karnego*, red. A.J. Szwarc, Poznań 2008, s. 26.

²² K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1999, nr 2, s. 40–46.

²³ A.T. Błachnio-Parzych, *Kryminalizacja manipulacji instrumentami finansowymi*, Warszawa 2011, s. 22–23; zob. J. Wyrembak, *Polityka kształtowania zakresu prawnokarnej ochrony jednostki* [w:] *Prawo a polityka*, red. M. Zubik, Warszawa 2007, s. 261.

²⁴ M. Królikowski, R. Zawłocki, *Kodeks karny. Część ogólna*. T. I. Komentarz do artykułów 1–31, Warszawa 2010, s. 14–15.

²⁵ M. Królikowski, R. Zawłocki, *Kodeks...*, dz. cyt., s. 16.

²⁶ Wyrok TK z dnia 11 października 2006, P 3/06. OTK-A 2006, nr 9, poz. 121; zob. szerzej M. Królikowski, *Dwa paradygmaty zasady proporcjonalności w prawie karnym* [w:]

się pytanie, czy ustawodawca przytoczył przekonywujące argumenty wyjaśniające powody zaostżenia sankcji karnej. Racjonalność prawa karnego wymaga, by zmiany w kwestii wysokości sankcji karnych przewidzianych w ustawie karnej nie miały charakteru dowolnego²⁷.

Można zgodzić się z poglądem prezentowanym przez A. Grządkowskiego²⁸, który na podstawie badań aktowych i analizy statystyk sądowych dotyczących przestępstwa znęcania się doszedł do wniosku, iż niecelowe jest zwiększanie sankcji za popełnienie przestępstwa znęcania się, chyba że za zwiększeniem ustawowego wymiaru kary przemawiałoby oddziaływanie w ramach prewencji generalnej, chociaż ważniejszym elementem, biorąc pod uwagę stanowiska sędziów, jest nieuchronność kary i świadomość popełniania przestępstwa.

Postulat kary proporcjonalnej do wagi przestępstwa w pierwszej kolejności ściśle łączy się z postulatem kary sprawiedliwej. Proporcjonalna kara kryminalna to kara odpowiednia do społecznej szkodliwości czynu zabronionego. Kara proporcjonalna do społecznej szkodliwości czynu to kara mierzona zgodnie z kryterium sprawiedliwościowym sensu largo. Społeczne poczucie sprawiedliwości w ten sposób wyznacza karę sprawiedliwą, czyli proporcjonalną²⁹.

Niewątpliwie proporcjonalność stanowi zasadniczą cechę kary. Relacja karygodności czynu i proporcjonalnej kary staje się formalnie i faktycznie podstawowym wyznacznikiem prawidłowo oznaczonej kary kryminalnej. Wyznacznik ten ma charakter ogólny i wymaga uzupełnienia wyznacznikami szczególnymi, związanymi z innymi dyrektywami kary³⁰.

Europejski Trybunał Praw Człowieka³¹ niejednokrotnie podnosił, że w skład zespołu obowiązków pozytywnych państwa, wynikających z istoty wolności i praw człowieka, wchodzi zapewnienie jednoznacznego odnośnie do treści zakazu, a jednocześnie efektywnego ustawodawstwa karnego. Dotyczy to w szczególności przypadków najpoważniejszych deprawacji godności człowieka i wartości fundamentalnych, naruszających m.in. zakaz tortur, niehumanitarnego

Zasada proporcjonalności w prawie karnym, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010, s. 48; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Kodeks...*, dz. cyt.

²⁷ Zob. W. Wróbel, *Czy powrót do racjonalizmu? Projekty nowelizacji kodeksu karnego w perspektywie zmian dokonanych w prawie karnym w latach 2005–2007* [w:] *Populizm i jego przejawy w Polsce*, red. Z. Sienkiewicz, R. Kokot, Wrocław 2009, s. 115.

²⁸ A. Grządkowski, *Przestępstwo znęcania się w praktyce wymiaru sprawiedliwości – wybrane zagadnienia (na podstawie wyników badań własnych i statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości)*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2010, nr 13, s. 190.

²⁹ R. Zawłocki, *Karygodność czynu zabronionego jako podstawa proporcjonalnej kary kryminalnej* [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010, s. 105, s. 115.

³⁰ Tamże, s. 121.

³¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 lipca 2005 r., LEX nr 73316/01.

traktowania lub innego rodzaju naruszenia praw człowieka w przypadku, gdy pokrzywdzonym, ze względu na cechy osobowościowe, wiek lub konkretną sytuację, była osoba szczególnie wrażliwa na krzywdę. W przypadku pewnej grupy kategorii czynów, które można opisać jako jaskrawe przykłady naruszenia godności człowieka, w doktrynie i orzecznictwie przyjmuje się zaostrzone standardy i bardziej wyrazistą stanowczość w stwierdzeniu i publicznym potępieniu pogwałcenia wartości fundamentalnych dla społeczeństw demokratycznych³².

Karanie, w kontekście przestępstwa znęcania się nad osobą nieporadną, może wpływać także na naturę społeczeństwa, wzmacniać grupowe więzi i wyznaczać sposoby życia uznawane za możliwe i społecznie pożądane. Publiczne potępienie osób znęcających się nad osobami nieporadnymi może być istotnym czynnikiem integrującym chronioną grupę społeczną wokół określonych wartości i norm oraz działać w długich okresach jako instrument internalizacji i w tym właśnie znaczeniu stymulować rozwój cywilizacyjny społeczeństwa.

Politya kryminalna i będące jej wyrazem stanowione prawo karne powinny uwzględniać bieżącą wiedzę o strukturze i dynamice przestępczości, jej psychospołecznych i prewencyjnych środkach, służących jej zapobieganiu³³. W tym zakresie w odniesieniu do przestępstwa z art. 207 k.k. obserwuje się, niestety, pewien niedobór badań naukowych oraz analiz statystycznych. Wynika to przede wszystkim ze wspomnianych wcześniej problemów związanych ze świadomością osoby nieporadnej jako pokrzywdzonej co do zaistnienia popełnienia wobec niej przestępstwa.

We współczesnej dyskusji nad teorią kary mówi się o karze jako komunikacie czy środku wyrazu³⁴. Komunikat przekazany wymiarem kary za przestępstwo z art. 207 k.k., w zasadniczej części (z pominięciem typu kwalifikowanego), wydaje się w sposób właściwy i adekwatny traktować krzywdę wyrządzoną osobom nieporadnym jako wyraz dezaprobaty społecznej oraz zaangażowania w ochronę wartości, które zostały naruszone.

5. Podsumowanie

Ochrona ofiar przestępstw winna być centralnym zadaniem prawa karnego i systemu wymiaru sprawiedliwości. Nie budzi wątpliwości, iż należy poddać szczególnej ochronie osoby nieporadne ze względu na stan psychiczny lub fizyczny, ponieważ mają pozycję zdecydowanie słabszą, co szczególnie predestynuje je do

³² M. Królikowski, *Dwa...*, dz. cyt., s. 54–55.

³³ T. Kaczmarczyk, *Racjonalny ustawodawca wobec opinii społecznej a populizm penalny*, [w:] *Populizm i jego przejawy w Polsce*, red. Z. Sienkiewicz, R. Kokot, Wrocław 2009, s. 37.

³⁴ R.A. Duff, *Karanie obywateli*, „Ius et Lex” 2006, nr 1, s. 34.

bycia pokrzywdzonymi. Zaznaczyć tutaj można, że ochrona przed znęcaniem się zarówno w układzie rodzinnym (dotyczącym osoby najbliższej), jak i we wszystkich możliwych układach pozarodzinnych, określona w art. 207 k.k. jest na akceptowalnym poziomie, jednak krytycznie należy odnieść się tutaj do aktualnej ochrony małoletnich rozumianych jako „osoby nieporadne ze względu na wiek”. Wprowadzona nowelizacją zmiana przepisu art. 207 k.k. nie zapewnia dostatecznej ochrony tej grupy społecznej, wprowadza zamęt terminologiczny oraz trudności z praktycznym stosowaniem wspomnianego przepisu. W kwestii podniesienia sankcji karnej za znęcanie się nie budzi wątpliwości fakt, że dobro osoby nieporadnej jest wartością o szczególnym znaczeniu prawnym, a jego naruszenie charakteryzuje się wysokim stopniem społecznej szkodliwości i wymaga odpowiednio surowej represji karnej. W świetle analizy wcześniej obowiązujących przepisów oraz badań, zmiana w tym zakresie nie była koniecznością. Zgodnie z zasadą proporcjonalności wysokość kary powinna być przejawem demokratycznego państwa prawa, które w swoim postępowaniu, tworząc przepisy kryminalizujące określone zachowania, bierze pod rozwagę niezbędność ochrony dóbr prawnych oraz właściwy poziom reakcji prawnokarnej, co powinno przekładać się bezpośrednio na surowość kary.

Bibliografia

Literatura

- Bryk J., *Przestępstwo znęcania się. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Szczytno 2003.
- Błachnio-Parzych A.T., *Kryminalizacja manipulacji instrumentami finansowymi*, Warszawa 2011.
- Duff R.A., *Karanie obywateli*, „Ius et Lex” 2006, nr 1.
- Grządkowski A., *Przestępstwo znęcania się w praktyce wymiaru sprawiedliwości – wybrane zagadnienia (na podstawie wyników badań własnych i statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2010, nr 13.
- Kaczmarczyk T., *Racjonalny ustawodawca wobec opinii społecznej a populizm penalny* [w:] *Populizm i jego przejawy w Polsce*, red. Z. Sienkiewicz, R. Kokot, Wrocław 2009.
- Konarska-Wrzosek V., *Przestępstwo znęcania się* [w:] red. J. Warylewski, *System prawa karnego. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, t. 10, Warszawa 2012.
- Królikowski M., *Dwa paradygmaty zasady proporcjonalności w prawie karnym* [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Królikowski M., Zawłocki R., *Kodeks karny. Część ogólna. T. I. Komentarz do artykułów 1–31*, Warszawa 2010.
- Lachowski J., *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2016.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Muszyńska A., *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014.
- Myśliwiec H., *Seksualne wykorzystanie bezradności lub niepoczytalności innej osoby (art. 198 k.k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2013, z. 2.
- Sosnowska D.J., *Przestępstwo znęcania się*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 3, s. 61.
- Stefański R.A., *Przestępstwo porzucenia (art. 187 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 5.
- Szewczyk M., *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. II, red. A. Zoll, Warszawa 2013.
- Szwarczyk M., *Przestępstwo przeciwko rodzinie i opiece* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2016.
- Szymanowski T., *Orzecznictwo sądów karnych w Polsce na tle obrazu przestępczości w latach 1997 i 2005* [w:] *Represyjność polskiego prawa karnego*, red. A.J. Szwarc, Poznań 2008.
- Wojtyczek K., *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1999, nr 2.

- Wróbel W., *Czy powrót do racjonalizmu? Projekty nowelizacji kodeksu karnego w perspektywie zmian dokonanych w prawie karnym w latach 2005–2007* [w:] *Populizm i jego przejawy w Polsce*, red. Z. Sienkiewicz, R. Kokot, Wrocław 2009.
- Wyrembak J., *Polityka kształtowania zakresu prawnokarnej ochrony jednostki* [w:] *Prawo a polityka*, red. M. Zubik, Warszawa 2007.
- Zawłocki R., *Karygodność czynu zabronionego jako podstawa proporcjonalnej kary kryminalnej* [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.

Akty prawne

- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”, Dz.U. z 2016 r., poz. 283, tekst jednolity.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r. Nr 60, poz. 571.
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2017 r., poz. 773.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. z 2016 r., poz. 1137, tekst jednolity z późn. zm.

Orzecznictwo

- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 lipca 2005 r. LEX nr 73316/01.
- Wyrok TK z dnia 11 października 2006 r., P 3/06. OTK-A 2006, nr 9, poz. 121.
- Wyrok TK z dnia 9 października 2001 r. Sygn. akt SK 8/0.

Strony internetowe

- <http://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/36699>
- <http://sjp.pwn.pl/>
- <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=846>
- <http://www.sejm.gov.pl>
- [http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/5A09D914FDE791EBC12580B9004D9710/\\$file/0150908.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Zapisy8.nsf/0/5A09D914FDE791EBC12580B9004D9710/$file/0150908.pdf)

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy zagadnienia szczególnej ochrony osób nieporadnych ze względu na stan psychiczny, fizyczny lub wiek przed przestępstwem znęcania się. Wskazano problemy interpretacyjne związane z pojęciem „osoba nieporadna”. Przeanalizowano poziom ochrony osób nieporadnych w związku z nowelizacją kodeksu karnego z dnia 23 marca 2017 r. oraz oceniono trafność modyfikacji i kierunku wprowadzonych zmian. Szczególna uwaga została poświęcona zakresowi ochrony osób nieporadnych w kontekście obowiązującej w prawie karnym zasady proporcjonalności. Ponadto wykazano, że wprowadzona nowelizacją zmiana przepisu art. 207 k.k. nie zapewnia dostatecznej ochrony tej grupy społecznej, wprowadza zamęt terminologiczny oraz trudności z praktycznym stosowaniem wspomnianego przepisu.

Słowa kluczowe

prawo karne, znęcanie się, osoba nieporadna, pokrzywdzony

SUMMARY

The helpless person as a victim of the crime of mistreatment

The article concerns on the issue of special protection of the helpless person because of mental or physical condition and age, against mistreatment. Interpretation problems associated with the term “helpless person” was indicated. The level of protection of the helpless persons in connection with the amendment of 23 March 2017 of the Criminal Code Art. 207 and evaluation of the correctness and direction of the changes were analyzed. Particular attention was paid to the protection of the helpless person in the context of the principle of proportionality in criminal law. Moreover, it were shown that the currently valid Art. 207 of Criminal Code does not provide sufficient protection of helpless persons, introduces terminological confusion and it difficulties the practical application of the law.

Keywords

criminal law, mistreatment, helpless person, victim